

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

GLOBALIZACIJA I KULTURA

BEOGRAD, 2015

Uređivački odbor:

dr **Veselin Vukotić**

dr **Danilo Šuković**

dr **Mirjana Rašević**

dr **Slobodan Maksimović**

dr **Vladimir Goati**

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr **Goran Bašić**

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

Colorgrafx, Beograd

Tiraž:

300

ISBN:978-86-7093-157-2

KULTURA I GRANICE – GLOBALIZACIJA I GETOIZACIJA²

Apstrakt

Proces globalizacije kao proizvod kulture shvaćene u najširem značenju poprimio je velike razmere u proteklih 50 godina. Globalizacija u tom periodu značajno je uticala i na kulturu, podstičući istovremeno dva procesa: kulturnu unifikaciju i kulturnu diversifikaciju. Ona je otvorila i problem odnosa sličnosti i razlika u kulturi, ali i granica. Globalizacija nesporno podstiče kulturne promene koje omogućavaju modernizaciju društava. Problem koji i dalje ostaje kada je u pitanju kultura jeste getoizacija. Getoizacija često stvara osećaj globalofobije. Zato su bitni načini kako treba globalizaciju širiti i kod onih koji su u strahu od nje. Formula za širenje globalizacija je „i - i“, a ne „ili - ili“.

Cljučne reči: kultura, globalizacija, kulturna unifikacija, kulturni imperijalizam, granice, kulturne promene, getoizacija, globalofobija.

CULTURE AND BORDERS – GLOBALISATION AND GHETTOISATION

Abstract

The globalisation process — as a product of culture in the broadest sense — gained huge dimensions during the last 50 years. During that period globalisation immensely influenced culture, by simultaneously instigating two processes: cultural unification and cultural diversification. Globalisation also opened up the matter of relations between similarities and differences in culture, but of borders too. Without doubt, globalisation supports cultural changes enabling the modernisation of societies. The problem that remains with the culture is ghettoisation. Ghettoisation often creates the feeling of globalophobia. That is why the manner of spreading globalisation among those fearing it matters. The formula for spreading globalisation should be 'both', rather than 'either-or'.

Key words: culture, globalisation, cultural unification, cultural imperialism, borders, cultural changes, ghettoisation, globalophobia.

KULTURA U DOBA GLOBALIZACIJE

Ideju o globalizaciji dao je i utemeljio u modernom dobu Imanuel Kant kosmopolitskim načelom o večnom miru i formiranju svetske zajednice.³ Kantovu ideju na svoj način su potvrdili i dopunili veliki fizičar Albert Ajnštajn u ideji stvaranja novog svetskog poretka na čijem čelu će biti Sjedinjene Američke Države, ali ne kao imperijalni žandarm, već kao tehnološka supersila koja će svojom moći i humanitetom garantovati da se nikad više ne desi da neki pojedinac ili neka ideologija započnu svetski rat.⁴ To isto je s drugim obrazloženjem potvrdio nemački filozof Karl Jaspers kada je pozvao Sjedinjene Američke Države da se stave na čelo suprotstavljanja bilo kojem totalitarizmu, a posle poraza nacizma komunističkom da preko sovjetske politike ne zagazi vojničkim čizmama u talase Atlantika.⁵ Razlozi i motivi ova tri velika mislioca bili su različiti,

¹ 1 Saradnik u nastavi Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i doktorand doktorskih studija – Studije kulture i medija Fakulteta političkih nauka.

² Ovaj tekst je pisan za naučni skup „Globalizacija i kultura“ koji organizuje Centar za ekonomska istraživanja - Institut društvenih nauka u Beogradu. On je, takođe, uključen u naučno-istraživački projekat Univerziteta u Beogradu - Fakultet političkih nauka, Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

³ Immanuel Kant, Večni mir, u: Immanuel Kant, Um i sloboda, Mladost, Beograd, 1974, str. 135–167.

⁴ Albert Ajnštajn, Moj pogled na svet, Stylos, Novi Sad, 1998, str. 92–105.

⁵ Karl Jaspers, Evropa, Amerika, Rusija i ostali svet, u: Čovek Evrope, priredio Tomislav Gavrić, Prometej, Novi Sad,

ali su vodili istom cilju. Drugim rečima, oni su podržali ideju o formiranju novog doba u istoriji čovečanstva – doba globalizacije.

Globalizacija kao ideja, odnosno misaona konstrukcija proizilazi iz čovekove druge prirode, veštačke prirode, čoveka kao kulturnog bića. Čovek se tek u svojoj drugoj prirodi očovečuje stvarajući svet za sebe od sveta po sebi. Znači, u čovekovoju kulturi proizvedena je, kao i štošta drugo u stvarnosti, i ideja globalizacije. Globalizacija je proizvod kulture. Nažalost, vreme je pokazalo da se proizvod može otrgnuti od proizvođača. Tako je sa globalizacijom kada je u pitanju kultura. Globalizacija je jednim delom uzela kulturu pod svoje pokušavajući da je uniformiše ili da stvori jednu novu „mondijalističku kulturu“. Da li je nova mondijalistička koncepcija kulture kraj kulture u onoj raznovrsnosti koja se pokazivala tokom istorijskog razvoja kultura i civilizacija? Da li ovakav izazov još više mobilise raznolike, posebne kulture, da joj se suprotstave? Takođe, da li kulturni mondijalizam završava kao kulturni hegemonizam i da li globalizacija završava kao globalni imperijalizam? Ova pitanja trenutno rastržu mislioce, ali i sve koji se bave različitim oblicima i sadržajima kulture.

U otporu globalnom imperijalizmu i kulturnom hegemonizmu stvaraju se kulturna ostrva koja se štite na taj način što se getoizuju. Iz ovoga sledi pitanje da li je kulturna getoizacija jedini način očuvanja posebnih kultura? Koliko je to moguće u savremenim okolnostima i kako će to izgledati u neposrednoj budućnosti, ali i onoj udaljenijoj? U ovome radu pokušaću da naznačim nekoliko problema koji proizilaze iz ovog raspeća i dramatizacije u okviru kultura u doba globalizacije.

GLOBALIZACIJA I KULTURNA UNIFIKACIJA

Globalizacija kao termin, smatraju neki autori, pojavila se u Americi 1959. godine. Ona proizilazi iz menadžerskog rečnika. Tako na primer Arman Matelar smatra da „globalizacija imenuje projekat konstruisanja homogenog prostora vrednovanja, izjednačavanja normi kompetitivnosti i rentabilnosti na svetskom nivou“.⁶ U početku ovaj termin upotrebljavan je u suženom značenju i retko je pominjan, da bi osamdesetih godina dobio na značaju i jednog momenta poprimio značenje paradigme vezane za analizu glavnih svetskih tokova. Globalizacija posebno dolazi do izražaja u devedesetim godinama 20. veka i u prvoj deceniji 21. veka. Sličan termin globalizaciji pojavio se u francuskom jeziku pod nazivom mondijalizacija. Njegova upotreba počinje od 1964. godine. I jedan i drugi termin označavali su pojave koje prelaze nacionalne i regionalne granice, s tendencijom da se univerzalno šire na sve prostore i u sadašnje i buduće vreme.

Zbog veze s menadžerskim jezikom globalizacija je od samog početka vukla sa sobom sumnju da je usko stručna, a s druge strane, da ima ideološke pretenzije. Reč mondijalizacija je već na početku označavala dugotrajniji proces koji se povezuje s još većom humanizacijom ljudske prirode. Za mondijalizaciju se vezuju periodi, nivoi, pragovi, ubrzanja i padovi u razvoju. Antropolog Žaki Asajaga upozorio je da „mondijalizacija ne predstavlja skorašnji društveni fenomen, posebno što se ne sme svesti samo na istoriju Zapada“.⁷ Proces globalizacije praćen je procesom kulturne unifikacije. Žil Lipovecki i Žan Serroj smatraju da kulturna unifikacija počinje kulturalizacijom robe i komodifikacijom kulture. Prema njima, drugim rečima, kultura poprima komercijalne tokove, „sistem proizvodnje i potrošnje bogatstva proizvodi sopstvenu kulturu, sistem vrednosti, norme, ciljeve i mitove koji funkcionišu kao globalna kultura, univerzalno potrošačko društvo“,⁸ koje oni nazivaju „hipermodernost“.

Globalizacija je podstakla i univerzalizaciju normi, posebno kada su u pitanju pravni, tehnički i jezički standardi kojima sa formira prostor zajedničke interakcije. Transportne i komunikacione tehnologije, koje se održavaju uz pomoć univerzalnih normativnih standarda, omogućavaju pojavu koja se može označiti kao kompresija prostora i vremena. Prostorna udaljenost i vremenske

1994, str. 145–150.

6 Armand Matelar, *Diversité culturelle et mondialisation*, La Découverte, Paris, 2007, str. 64, u: Fransoa Šobe, Loren Marten, *Međunarodni kulturni odnosi*, Clio, Beograd, 2014, str. 288.

7 Jackie Assayag, *La Mondialisation vu d'ailleurs: l'Inde désorientée*, Seuil, Paris, 2005, str. 9, u: Fransoa Šobe, Loren Marten, *Međunarodni kulturni odnosi*, Clio, Beograd, 2014, str. 288.

8 Gilles Lipovetsky et Jean Serroy, *La Culture – monde: réponse, à une société désorientée*, Odile Jacob, Paris, 2008, u: Fransoa Šobe, Loren Marten, *Međunarodni kulturni odnosi*, Clio, Beograd, 2014, str. 289.

zone više nisu prepreke u komunikaciji među ljudima, ali ni prepreka mobilnosti stanovništva, posebno kada su u pitanju migraciona kretanja radne snage ili kretanja na masovnoj osnovi u turizmu. Svi ovi procesi doprinosili su globalnoj kulturnoj unifikaciji iza koje su često stajale imperijalne politike. Imperijalne politike podstakle su i formiranje koncepta kulturnog imperijalizma kojeg karakteriše dominacija jedne kulture kojom se poništavaju kulturne različitosti.⁹ Posebne, odnosno lokalne culture, došle su u situaciju da polako izumiru i nestaju. Džeremija Sibruck smatra da „globalizacija predstavlja objavu rata svim kulturama“.¹⁰

Kritički otpor globalizaciji u funkciji kulturne unifikacije povezane s teorijom kulturnog imperijalizma dolazi od marksistički orijentisanih kritičara društva iz sedamdesetih godina koji označavaju američki imperijalizam kao silu koja između ostalog vodi i svetskom kulturnom imperijalizmu, kao i od jedne umerene struje u mišljenju koja stavlja po strani političke ambicije i pretenzije i okreće se kao izvoru kulturnog imperijalizma multinacionalnim kompanijama, posebno onim koje obuhvataju medije i kulturnu industriju. Tako francuski politički antropolog Mark Abeles smatra da Mekdonalds restorani i Diznijev svet predstavljaju simbole kulturnog imperijalizma koji su omogućili homogenizaciju, odnosno unifikaciju kulture. „Pri pomenu kulture...vazda se raskrinkava imperijalizam masovne kulture made in US i pozivaju se potlačeni sa svih meridijana na otpor tom osvajaču koji nastavlja da nameće svoje televizijske serije, svoje holivudske filmove, svoju brzu hranu i sportske patike izrađene po niskoj ceni u zemljama čije je stanovništvo podvrgnuto užasnom izrabljivanju“.¹¹

Abeles smatra da, s druge strane, većina društava nije podlegla nestanku svojih specifičnosti, odnosno da je globalizacija otvorila dva istovremena procesa: jedan između središta i periferije i drugi u kojem periferija koristi moderne tehnologije da plasira svoje kulturne sadržaje. Prema Abelesu, drugim rečima, u okviru globalizacije odvijaju se različiti tokovi. S jedne strane, imperijalno širenje kulturno dominantnih vrednosti i normi, a s druge strane, internacionalizaciju posebnih, odnosno perifernih kultura. Na taj način istovremeno se odvija kulturna unifikacija i kulturna specifikacija. Sve to proizvodi globalizacija.¹²

GLOBALIZACIJA I GRANICE

Mišljenje i globalizacija imaju nešto bitno zajedničko: to je bezgraničnost. Najbolje što je globalizacija preuzela, kada je u pitanju ljudsko mišljenje, jeste njegova beskonačnost i bezgraničnost.¹³ Ograničavanje mišljenja uvek završava u gluposti i tuposti. Sjajno je izrekao Đuro Šušnjić da su duhovne granice „nevidljive tamnice koje se teško otvaraju i napuštaju: svest pojedinca je obzidana!“¹⁴ Na ovaj način pojedinac pravi razliku, odnosno granicu između sebe i drugih i na taj način iskazuje svoj identitet. „Čovek teži da živi unutar zatvorenog, ograničenog prostora. On ima potrebu da oko sebe podigne barijeru koja bi obeležavala prostor koji je zauzeo, da ga odvaja i štiti od nečega što, onog istog trena kada se iscrta granica, postaje ‘drugi’, ‘drugačiji’“.¹⁵ Granice u ovom slučaju čuvaju identitet i razlike, a sličnosti s drugima proširuju susrete razlika. Mišljenje i duh kada se realizuju u objektima, simbolima i tehnologijama pune prostor i označavaju njegove

9 „Kultura imperijalizma nije bila nevidljiva, niti je ikada pokušavala da prikrije svoje ovozemaljske veze i interese.“ (Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, Beogradski krug, Beograd, 2002, str. 25).

10 Jeremy Seabrook, *Consuming cultures: globalization and local lives*, New Internationalist Publications, Oxford, 2004.

11 Mark Abeles, *Antropologija globalizacije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2014, str. 46.

12 „U takvim uslovima činjenice opovrgavaju sliku o planeti podvrgnutoj procesima homogenizacije i pozapadnjivanja. Umesto toga, oslikava se jedno njeno novo lice društava gde su zamagljene granice između izvornog, tradicionalnog i kulturno vrednog koje potiče od udaljenih civilizacija, jer se svi ti elementi nalaze u neprekidnom kruženju s kraja na kraj planete.“ (Op. cit. str. 52).

13 Kostas Akselos je još šezdesetih godina pisao o budućoj planetarnoj filozofiji koja je proizvod planetarnog mišljenja. Akselos nagoveštava da smo možda „na putu prema jednom planetarnom mišljenju, jednom mišljenju koje je neodjeljivo od započetog planetarnog iskustva“. Akselos je planetarno iskustvo povezo s naglim razvojem tehnika i tehnologija kojima je otpočela globalizacija. (Kostas Axelos, *Uvod u buduće mišljenje*, Na putu k planetarnom mišljenju, Stvarnost, Zagreb, 1972, str. 137).

14 Đuro Šušnjić, *Povlačenje granica – bolan rez*, u: *Granice*, Božidar Jakšić (ur.), Forum za etničke odnose, Beograd, 1997, str. 371.

15 Pjero Zanini, *Značenja granice*, Clio, Beograd, 2002, str. 10.

granice. Granice u ovom slučaju održavaju razlike i bogate prostor. S druge strane, globalizacija namećući sličnosti istovremeno pruža šansu da se granice pomeraju, a ograničeni prostori dobiju mogućnost viđenja i upoređivanja. Na taj način globalizacija istovremeno i čuva i prekoračuje granice. Razlike se gube kada globalizacija ruši granice i nameće samo određene sadržaje i na taj način nestaju različiti plodovi mišljenja i duha. Prekoračenje granica treba da bude obostrani tok: da donosi novine i da odnosi posebne različite sadržaje i promovise ih širom planete. Kada su u pitanju granice, globalizacija treba da omogućava susrete a ne sukobe. U susretu kultura i civilizacijskih dostignuća sve se plodi, odnosno proširuje, produbljuje i bogati.¹⁶

Ekonomiji i privrednom životu globalizacija pomaže i pospešuje ih. Tamo gde su granice u ekonomiji zaustavlja se ekonomski razvoj. Ekonomski rast i razvoj ne podnose ograničenja. Ekonomski život po svojoj logici traži širenje, odnosno prelivanje. Logika privrede, odnosno šire ekonomije, zahteva da se od razvijenih uči jer se od nerazvijenih ne može ništa dobiti. Ekonomski razvoj podstiče se konkurencijom, a konkurencija ne trpi bilo kakva ograničenja. Kad se god konkurencija ograničava nastaju monopoli i sve se monopoliše. To je razlog da monopole radi ekonomskog rasta, razvoja i širenja treba rušiti. Drugim rečima, granice u ekonomiji su po samu ekonomiju pogubne.

Posebno mesto globalizacija dobija kada je u pitanju širenje univerzalnih vrednosti (istina, pravda, dobro, ljubav, lepota, sloboda, solidarnost, ljudsko dostojanstvo i ravnopravnost). Univerzalne vrednosti upravo su univerzalne jer zahvataju sve prostore i sva vremena. One ne podležu ni prostornim ni vremenskim granicama. One su merila za sve druge vrednosti – posebne i pojedinačne. Kao merila univerzalne vrednosti su najviša i poslednja granica. Sve druge granice one dovode u pitanje. Univerzalne vrednosti nas orijentišu, odnosno one održavaju i podržavaju život. Univerzalne vrednosti prave granice bez kojih bi život bio u opasnosti. To su granice između istine i laži, pravde i nepravde, dobra i zla, ljubavi i mržnje. Granice između njih ne treba rušiti. Granice su ovde u odbrani smisla života.¹⁷

Nigde više susreta i sukoba u savremenom svetu nema nego u politici. Politički svet planete prošaran je otvorenošću i zatvorenošću. Politika država može se posmatrati s gledišta otvorenosti i zatvorenosti. Takođe, i vladavine podležu istom kriterijumu. Tako su autoritarne vladavine u većini vladavine granica. Drugim rečima, one zatvaraju granice prema drugima. U njihovoj unutrašnjoj logici, ali i spoljašnjem ponašanju, izbija isključivost i netolerantnost. U politici, međutim, trebalo bi da vlada obrnuta logika – „granice treba prevazilaziti dijalogom i tolerancijom, a ne isključivošću, uz upotrebu nasilja. Dobra politika stvara prijatelja, a ne određuje neprijatelje“.¹⁸ Za razliku od autoritarnih vladavina, demokratske vladavine trebalo bi da budu otvorene i spremne za dijalog, toleranciju, kompromis i konsenzus. „U politici u kojoj ljudi razgovaraju, pregovaraju, dogovaraju se, granice se otvaraju“.¹⁹ Demokratska vladavina različitim unutrašnjim procesima, posebno decentralizacijom i regionalizacijom, ruši „centralne barijere i granice i uspostavlja meru između lokalnog i centralnog. Demokratske vladavine uspostavljaju meru između globalnog i lokalnog. Njihova logika je: i globalno i lokalno, i internacionalno i naše“.²⁰ Za demokratske poretke bitno je još otvaranje prema neposrednim susedima i stvaranje mogućnosti da se stanovnici interesno i kulturno povezuju. Posebno su osetljiva pogranična područja u kojima treba voditi računa da ljudi vode dijalog i da tolerišu razlike, ali i vode računa o normama ponašanja, kao što su „ne busati se u tuđa prsa, zahteve postavljati u prvom redu sebi, a susedu ukazivati poštovanje, uz staranje da se dublje upozna i razume“.²¹ Politika „mekih granica“ omogućava i da se ljudi identitetski razvijaju – lično i grupno, regionalno i kontinentalno, ali i da umreže u okviru ovih identiteta i meta (pored) identitete kao što su, na primer, srednjoevropski, evropski i drugi.

16 Frensis Fukujama, nasuprot Hantingtonovoj argumentaciji da susreti kulturnih razlika nužno izazivaju sukob, smatra da „rivalitet koji nastaje iz interakcija različitih kultura može voditi i kreativnim promenama; brojni su primer takvih kulturnih stimulacija“. (Frensis Fukujama, *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997, str. 15).

17 Čedomir Čupić. *Granice – susreti razlika i sličnosti, a ne sukoba (sedam teza o paradoksu granica)*, Rukopis, Beograd, 2015, str. 5.

18 Op. cit. str. 3.

19 Op. cit. str. 3.

20 Op. cit. str. 3 – 4.

21 Kšištof Čiževski, *Etos pograničenja*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, str. 229.

GLOBALIZACIJA I KULTURNE PROMENE

Globalizacija podstiče kulturne promene, premda je problem kulturnih promena stariji od globalizacije. Kulturne promene su tokom istorije omogućavale modernizaciju društava. Globalizacija je savremena modernizacija s pretenzijom da zahvati celu planetu, dok modernizacija može da bude unutrašnja, odnosno lokalna, ali i spoljašnja, odnosno globalna. Za proces globalizacije od velike važnosti je unutrašnja modernizacija, odnosno lokalna modernizacija. Na taj način lokalno nije prepreka globalnom.

Istraživači promena, posebno kulturnih promena, davno su zaključili da su određene kulture podložne promenama, dok druge nisu. Najčešće je to vezano za verovanja i ubedenja, odnosno za religije i ideologije. Još je Maks Veber, izučavajući svetske religije, zaključio da postoje kulture koje pospešuju promene, one koje zaustavljaju promene i one koje su ravnodušne prema promenama.²² Tako je došao do zaključka da protestantizam u okviru hrišćanstva podržava i aktivno učestvuje u promenama. Slično je kada su u pitanju azijske religije, na primer konfučijanizam. To što je Veber zaključio pre sto godina pokazuju i nova istraživanja istočnoazijskih ekonomija i „ekonomska čuda“, posebno u tri protekle decenije. Tako je konfučijanizam, kao religija sa vrednostima okrenutim budućnosti, ali koja ističe značaj dobrog obrazovanja, preporučuje uporan rad, zalaže se za kvalitativne rezultate, insistira na odgovornosti i štedljivosti, pokrenuo razvoj i pospešio velike promene. Sličnu ulogu odigrao je i taoizam.

Do skora se smatralo da je teorija zavisnosti uticala na to da se širi ekonomska nerazvijenost i zadržavaju autoritarna politička tradicija i velike socijalne nepravde. U novije vreme, međutim, mnogi latinoamerički autori, podstaknuti azijskim „ekonomskim čudima“ (Kina, Singapur, Južna Koreja), ističu, kao što su to i ranije isticali španski filozofi Hose Ortega i Gaset²³ i Migel de Unamuno, da je u zemljama španskog i portugalskog uticaja izbegavana samokritika i da su tradicionalne vrednosti, stavovi i nereformisane institucije uzrok latinoameričkog zaustavljanja kada su u pitanju razvoj, napredak i uspeh. Tako Klaudio Velis smatra da se u iberokatoličkom nasleđu „ne mogu izvesti ekonomske, obrazovne i sudske reforme neophodne za latinoameričku modernizaciju: osim ako im ne prethodi ili ih ne prati reforma naših običaja i ideja, celog kompleksnog sistema navika, znanja, predstava i formi koje mi shvatamo kao 'kulturu'. Kultura u okviru koje mi živimo i delamo danas u Latinskoj Americi nije liberalna niti uopšte demokratska. Mi imamo demokratske vlade, ali naše institucije, naši refleksi i naš mentalitet su veoma daleko od demokratskih. Oni ostaju populistički i oligarhijski, ili apsolutistički, kolektivistički ili dogmatski, opterećeni društvenim i rasnim predrasudama, neizmerno netolerantni prema političkim protivnicima i skloni najgorem od svih monopola, raspolaganju istinom.“²⁴ Prema jednom broju autora kultura „i može i ne može“ pomoći razumevanju razvijenosti i nejednakosti.²⁵ Oni to više vezuju za institucije, odnosno da njihovo utemeljenje, razvijenost i funkcionisanje bitno utiču na razvoj i ispoljavanje nejednakosti.

GLOBALIZACIJA I GETOIZACIJA

Globalizacija je otvorila jedan stari problem – getoizaciju. Iako je geto vezan za izolovanje određenih etničkih ili rasnih skupina u formiranim gradovima od 11. veka do današnjih dana. Geto je nastajao kao izraz spoljašnje prinude etničke ili rasne većine i, s druge strane, kao homogeni-

²² Maks Veber, *Sabrani spisi o sociologiji religije I, II, III*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovi, Novi Sad, 1997.

²³ „Uvek me je zbunjivao nesklad koji obično postoji kod Južnoamerikanaca, nesklad između njegove često sjajne inteligencije i nemoci za mise au point (staviti stvar na svoje mesto), da ima kriterijum... To bi značilo da je novoj generaciji, kako bi upotpunila svoje veličanstvene sposobnosti, neophodna stroga unutrašnja disciplina. Voleo bih da vidim kod tih mladih ljudi odlučan zahtev za njom. Ali događa se da vidim suprotno: nestrpljivu želju da reformišu Svet... a da prethodno ne reformišu i duboko iznutra ne obnove svoju ličnost“. (Hose Ortega i Gaset, *Posmatrač, Clio*, Beograd, 1998, str. 57–58).

²⁴ Claudio Veliz, *The New World of the Gothic Fox – Culture and Economy in English and Spanish America*, University of California Press, Berkeley, 1994, str. 190–191.

²⁵ Prema Daronu Asemoglu i Džejmsu A. Robinsonu kultura „uglavnom ne može, jer aspekti kulture koji se često ističu – religija, nacionalna etika, afričke i latinske vrednosti – nisu značajni za razumevanje onoga kako smo došli dotle gde smo i zašto nejednakosti u svetu i dalje opstaju“. (Daron Asemoglu i Džejms A. Robinson, *Zašto narodi propadaju*, Clio, Beograd, 2014, str. 70).

zacija ugroženih da bi sačuvali etnos ili rasu, a i sve ono što njih prati, posebno kulturu, označenu u najširem smislu. U savremenim okolnostima etničke grupe imaju povišen osećaj opasnosti, ali i straha od asimilacije, čak i potpunog nestanka.²⁶ To je razlog što mnogi koji žive životom geta sumnjaju u namere onih koji forsiraju globalizaciju i često iz te sumnje nastaje kod njih nova pojava – globalofobija. Oni nisu skeptični prema globalizaciji, već strahuju od globalizacije i to je razlika između skeptika i globalofobičara. Globalofobičari čvrsto se drže tradicionalizma, smatrajući da njime čuvaju svoje poreklo, tradiciju, običaje i kulturu. Svaki pokušaj modernizacije doživljavaju kao proces iskorenjivanja.

Getoizacija je održavanje života etničkih grupa unutar sopstvenih granica. Tako ona učvršćuje barijere, odnosno čvrsto održava granice prema spolja. Sve što dolazi spolja doživljava se kao sumnjivo, najčešće kao neprijateljsko. Oni koji donose novine u zatvorene grupe ili zajednice često to čine naglo i nespreno. Ta naglost te grupe još više odbija da prihvata novine, čak i u situacijama kada novina ne bi ugrozila ništa od posebnog za neku etničku grupu ili zajednicu. Novina se ne prihvata zbog načina na koji se donosi i unosi. Nesporno je da globalni imperijalizam, pa i kulturni imperijalizam, izaziva nesigurnost i odbojnost malih koji insistiraju na održavanju i razvijanju svoje posebnosti.

Ako se globalizacija širi laganim koracima i u oblastima koje ljudi lako prihvataju jer im donose korist, dobro i pravdu, onda se globalizacija, odnosno modernizacija lakše prihvata. To su pokazale savremene dijaspore nastale kao posledica migracija, najčešće ekonomske prirode. I pripadnici takvih grupa u drugim zemljama život organizuju u obliku geta²⁷. Dijaspore, međutim, nisu zatvorene za novine jer su migranti i došli zbog koristi koje im omogućava modernizacija u okviru savremene civilizacije. Preko ekonomske koristi oni prihvataju globalizaciju, ali istovremeno globalizaciji nude svoje oblike života, posebno poreklo, tradiciju, običaje, religiju i kulturu. Globalizacija im omogućava da sve svoje posebnosti globalno plasiraju i da širom planete budu poznati.

Istovremeno, dijaspore nastale migracijom i izbegištvom ostaju u kontaktu s najbližima (porodicom i prijateljima) u zemlji iz koje su došli. Na taj način oni postaju misionari uvoza i izvoza koji je vezan za zemlju u koju su došli i zemlju porekla. Često svojim radom i kontaktima sa zemljom porekla uvoze mnogo toga iz razvijene zemlje u kojoj su potražili izvor opstanka i kvalitetnog života. Danas se smatra da su dijaspore u zapadnim zemljama, posebno iz Kine i Indije, doprinele ekonomskom rastu svojih matrica. Njihov doprinos se ogleda u donošenju kapitala, izgrađenom preduzetničkom duhu i pokazanoj otvorenosti prema svetu.

Ono što su istraživači ekonomskih migracija i izbeglica zapazili jeste da istovremeno ovi ekonomski migranti donose u zemlju porekla ideje iz razvijenih zemalja, način života, ali i održavaju svoju različitost, a ne retko pokazuju i nešto što izlazi iz racionalnog, a to je mržnja prema zemlji u kojoj ostvaruju ono što su očekivali.²⁸ Ova druga strana ponekad se javlja kao „nacionalizam na daljinu“, kao vrsta netrpeljivosti i mržnje, odnosno društvenog i kulturnog konzervativizma koji može da utiče na kočenje napretka i modernizacije u zemlji porekla, a sve zbog čuvanja tradicionalnih vrednosti koje oni više cene i za koje su emotivnije vezani nego stanovništvo zemlje iz koje potiču.

GLOBALIZACIJA – FORMULA „I - I“, A NE FORMULA „ILI - ILI“

Globalizacija kao pokušaj ujedinjenja sveta, odnosno kontinenata sa svim različitostima koje na njima postoje nesporno doprinosi zaustavljanju nerazumnog i konfliktnog komadanja koje je

²⁶ Prema Branimiru Stojkoviću „moć asimilacije ima takoreći fizičku granicu: to je (crna) boja kože. Beli imigrant već u drugoj generaciji postaje neupadljivi američki građanin, dok crni zadržava boju kože koja ga izdvaja i locira u geto“. (Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 78).

²⁷ „Nastao kao sredstvo za nanošenje uvrede, geto je za one koji su u njemu bili zatvoreni imao funkciju odbrambenog prostora, uspevajući da odvajanje preobrati u očuvanje“. (Pjero Zanini, *Značenja granice*, Clio, Beograd, 2002, str. 90).

²⁸ Iskustvo migranata prema nekim istraživanjima pokazuje, kada je u pitanju kultura, da se kod njih formiraju „dve paralelne kulturne šeme – jedne za 'domaću' upotrebu, i druge za potrebe snalaženja u zemlji imigracije. Ukrštanje ovih kulturnih šema formira specifični kulturni identitet gastarbajtera“. (Dragana Antonijević, *Stranac ovde, stranac tamo*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2013, str. 91).

trajalo u prethodnim vekovima. U najmanju ruku globalizacija je i mogući način da se zaustave sukobi, posebno oni koji završavaju u oružanim ratovima. Globalizacija, međutim, ne bi smela da u ime ujedinjenja sveta ukine različitosti, odnosno poništi granice definisane nacionalnim i kulturnim potrebama ljudi. Taj pokušaj ujedinjenja u ime unifikacije, posebno kulturne, napravio bi nešto što bi uništilo dušu i duh različitosti. Bio bi to „spoj bez duše“.²⁹ Kada je u pitanju kultura, globalizacija bi trebalo da omogući dva uporedna procesa: prihvatanje kulturnih darova koje podaruju najrazvijeniji, ali i da u ime toga ne unifikuje kulturne različitosti često nerazvijenih grupa, zajednica, država, regiona, pa i nerazvijenijih kontinenata. Drugim rečima, globalizacija, kada je u pitanju kultura, ne bi trebalo da nameće formulu „ili – ili“, već formulu „i – i“. Globalizacija ima budućnost ako prihvata različitosti i daje im šansu da one podjednako budu prisutne na celoj planeti. To je i šansa da posle dominacije politike i ideologije nastane doba dominacije kulture. Možda će globalizacija omogućiti da 21. vek čovečanstva postane vek kulture.

LITERATURA:

- Abeles, Mark, Antropologija globalizacije, Biblioteka XX vek, Beograd, 2014.
- Ajnštajn, Albert, Moj pogled na svet, Stylos, Novi Sad, 1998.
- Antonijević, Dragana, Stranac ovde, stranac tamo, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2013.
- Asemoglu, Daron i Robinson, Džejms A., Zašto narodi propadaju, Clio, Beograd, 2014.
- Axelos, Kostas, Uvod u buduće mišljenje, Na putu k planetarnom mišljenju, Stvarnost, Zagreb, 1972.
- Čiževski, Kšištof, Etos pograničenja, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010.
- Čovek Evrope, priredio Tomislav Gavrić, Prometej, Novi Sad, 1994.
- Čupić, Čedomir, Granice – susreti razlika i sličnosti, a ne sukoba (sedam teza o paradoksu granica), Rukopis, Beograd, 2015.
- Fukujama, Frensis, Sudar kultura, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
- Gerva, Stela i Rose, Fransoa (ur.), Mesta Evrope, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010.
- Granice, Jakšić, Božidar (ur.), Forum za etničke odnose, Beograd, 1997.
- Kant, Immanuel, Um i sloboda, Mladost, Beograd, 1974.
- Ortega i Gaset, Hose, Posmatrač, Clio, Beograd, 1998.
- Said, Edvard, Kultura i imperijalizam, Beogradski krug, Beograd, 2002.
- Seabrook, Jeremy, Consuming cultures: globalization and local lives, New Internationalist Publications, Oxford, 2004.
- Stojković, Branimir, Identitet i komunikacija, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- Šobe, Fransoa, Marten, Loren, Međunarodni kulturni odnosi, Clio, Beograd, 2014.
- Veber, Maks, Sabrani spisi o sociologiji religije I, II, III, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1997.
- Veliz, Claudio, The New World of the Gothic Fox – Culture and Economy in English and Spanish America, University of California Press, Berkeley, 1994.
- Zanini, Pjero, Značenja granice, Clio, Beograd, 2002.

²⁹ Lučijan Boja, Granice Evrope: stvarne, imaginarne, ideološke, u: Stela Gerva i Fransoa Rose (ur.), Mesta Evrope, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, str. 136.